

גליק, מקום בו מתרחשות זיויות אלוהיות ואפיפאניות, נומרת פה במגדל-התקשורת של רשתות-השידור. עניין זה מתקשר לדימויה של המחברת, כאילו נכתב הספר מפי מלאכים שדיברו אליה ברמקלים, כאילו יורשם הספר נמנען ודיאטוויי פוקסמי, באצבע-אלוהים. בדימויים בללו מרחף אוקסימורון, שמרכיביו הם עולם בארוקי קסום ומדרגים משובלים של העדן הטכנולוגי. ישן וחדש דרים נספר בכפיפה אחת: ארבעת המימדים של תורת-איינשטיין עם ארבעת קצוות-הארץ מן האסטרונומיה התלמאית, המבוססת על תמונת-עולם היירארכית, נשמלאכים בראש-הסולם. וידי, כמלאך קצוצר-כנפיים, חוזרת אל מחוזות-ילדותה. התשובה:

איסוף פרפרים, פיסיקה ומשהו שאבד

שראף ברמה

על "שדות מגנטיים"
טריפטיכון
לעמליה כהנא-כרמון
הוצאה הקיבוץ המאוחד
1977. 225 עמ'

ספרה החדש של עמליה כהנא-כרמון הוא נסיון כושל נוסף מסגרת הספרות העברית הנגרת באיטיות אל אותן איכויות, שכליך חסרות בה היום. אותה יכולת בלתי-גדירה של התמודדות-הבעה-מיצוי שהיא בסיס לספרות עכרית, משתמדת וטובה. "שדות מגנטיים - טריפטיכון" התקבל בתרועות שמחה, סיפוק ושבועות רצון, תוך הסתייגויות מרובכות. לצערי, סיבה לחגיגות אין כאן, אף שכמה אנשי ספרות נתפסו ברטט עווית-של-תענוג ה"חדשני, מבריק, מצאתי, גלית" (ועיקר המילים: "אני").

הספר הוא נסיון חשוב, אמנם, אך נסיון שלא הצליח די צרכו. חומר היולי שלא השלים את התגבשותו והיופי שבו נתפור פה ושם ולא הגיע לכדי שלמות כללית; אולי העניין מחר, אך לאחר הקדיאה התחושה היא עלבון סובייקטיבי, כאילו נסיון לשטות בקודא נחשף פתאום במעורפל: אריה גילה (בכריכה נוחה להיקרע, כנראה לרווחת המור"סים) חתומה: בשם ידוע ר'נחשב" (נשקד בן ספר שכמה מסיפוריו מצויינים, "בכפיפה אחת", וספר אחר נסיוני וחשוב אם כי פחות מצויין, "יורה בעמק אילן"). שם שחוקרי ספרות נתקפים בעצבנות לשמעו, ומקימים מהר מה כשמופיע ספר חדש חתום בשם זה - והנה אתה מגלה טכסט שיש בו אמנם קטעים טובים ומרשמים (כמו הפרק "האניה נגבה החליקה מלכותית" כולו, שהוא טכסט תמציתי, נקי מהתחכמויות הגזמה ובעל עוצמה תיאורית גדולה כמעט מהממת, או סיום "היומה", מעמ' 23 וחילך), אך בהתבוננות מסכמת מתגלות איכויות מעורבות משובצות בהכרזות פואטיות לתיאבון, קטלוגים חסרי תכלית, סלקטיביות שחוקיותה לא ברורה תמיד, חזרות מגיעות, פיוטיות שחוקה, ומשהו שהלך לאיבוד, הבטחה שאינה מתמלאת. נותר רושם של משהו מחוספס באמצע עשייתו, כמו טיטא מתקדמת אך בלתי-סופית, המביך בעידוב הלשוני שבו, בנסיונות בלתי-שלמים בעיצוב מצ' בים דמויות כסמלים למשהו עמוק שאינו עמוק באמת, וגם - מה לעשות - משעמם לפעמים. יחד עם זאת יש בספר זה חשיבות רבה, אפילו כנסיון כושל, שכן אפשר לראות בו הצטברות לקראת משהו איכותי שיכתב או לא יכתב.

שמות לדברים ומילים חשובות

היצירה נקראת טריפטיכון, שהוא, נדמה לי מונח המב' קש לצדף ביטוי המצביע על היות דבר מה בנוי משלושה חלקים עם מערכת מושגים מעולם הצור בעלת גוון מיסטי ביסודה. קשר משמעותי זה עשוי היה לתת מובן

מיחד ליצירה כולה, אם היה בכך קשר עמוק של דבר הנובע מדבר, ולא אמצעי (כמעט אמרתי גימיק) להשגת מסגרת, חופשית ככל שתהיה, במקום שהיא אינה מתק' בלת: ממושג הטריפטיכון אני חייב להסיק שיש קשר כלשהו בין שלושת חלקי היצירה, מעבר לעובדה הפשוטה ששלושת ה"חלקים" מופיעים בכריכה אחת, אך לא עולה בדעתי קשר אחר, מן הסתם באשמתני. ואולי לא כל-כך באשמתני. אם נבקש להתאים מונח זה ליצירות ספרות כלשהן, מתוך עמידה על החוקיות הכרוכה בו, נראה בדיוק למה כותתי - המונח טריפטיכון מתאים, למשל, כרגע עולה בדעתי, ליצירה כמו "ויליס" לג'ימס ג'ויס (יצירה הגנויה משלושה חלקי טכסט שאת הקשר בנייהם אי אפשר שלא לראות, אפילו אם נרצה בכך מאד, ויש כתיים סימטריות מסויימת), או לספרו של רוברט מוסיל, "שלוש נשים" (שלושה סיפורים הקשורים בנייהם בצורה הדוקה), אולם "שדות מגנטיים" אינו מכליל אחדות מעין זאת, אפילו לא משהו הדומה לה. גרשון שקד טוען, בשיחה בינו לבין נ. קלדרון על ספרה זה של עמליה כהנא-כרמון, כי "מה שמסתבר הוא שבמינה הטריפטי-הראשון ("היומה") בצורה עוברית, והוא הולך ומתפשט (בשני החלקים האחרים) לממדים מטאפיסיים...". מסתבר שדאייה זאת מתאימה ליצירות רבות, בפרקי רומן, בסיפורים בקובץ בעל נושא אחד, שאינן מתקשטות במילה טריפטיכון, ואפילו לכל שלושה סיפורים שהם בספר "בכפיפה אחת". כן, יש השתקפות מסויימת בין שלושת החלקים, אך זה מצומצמת ובלתי מפותחת, אך מספיקה כדי שיהיה במה להיאחז בראייה ראשונה.

בספר כולו נמצא שפע של קטעים פואטיים, בקיצור ובאריכות, בעקיפין ובמישרין, המוכנים להילקח ולהיות מוצגים במרכז דיון - מחזה חדש "שפתאום אני מרקד סביבו. מבקש אני להעלות באוב. לשמו, זנח את כל עבודתי, בה עסקתי עד כה" (עמ' 199), אספני פרפרים לעומת פיסיקאים וכתובה שהיא "זזה כל הזמן. פחות איסוף פרפרים, יותר פיסיקה" (עמ' 200), ואותה אנתולר גיה של 18 מחברים הכותבים סיפור אחד, ועוד - כולם פשוט נעשים כאילו חיתיים להבנת היצירה. את קטעי הפואטיקה אני משאיר למומחים, רק שרצה אני לומר כי נראים הם כאילו הוכנו במיוחד למטרה זאת, ורק מעט מהם משתלבים באופן חיוני ביצירה: התפיסה ביסודה שגרתית למשל, והדברים נשארים בגדר איסוף פרפרים ואינם מגיעים לכדי ממשות "פיסיקאית" בספר. קטעים מסויימים באים כחיפוי להתהוות מכבידה ביצירה; הסיפור "שם חדר החדשות", ובמידה פחותה גם שני הסיפורים הראשונים, הם כיסוי לכיסוי בחזרות מייגעות ומדגישות שוב ושוב דברים דומים, עד שהיצירה מתמוטטת מעודף משא, וכל זאת מוסבר כמשהו מכון: "...כפיתוח חזר של תצלום, התמונה כל פעם במוגדל קמעא. וכל מימד חדש, ככפה סוג חדש של הבנה. פירוש חדש למקריחה". (עמ' 204). נוצר אפקט של סיפורים קצרים, קטעי טכסט עוקבים, החוזרים שוב ושוב על נוסחת יסוד אחד בכמה וריאציות מוגבלות. יש להכיר בהבדל הדק שבין הכוזה פואטית בעלת משמעות לבין גודש שבהפעלתה מעבר למידה.

קשה למצוא בספר עיצוב מלא של מערכת התייחסויות פסיכולוגית מתקבלת על הדעת, ואף דומה שזאת היא התכונות ברורה, מתוך בחירה בדברים אחרים. ב"שם חדר החדשות" נבנית מערכת יחסים בין זבולון לייפציג הסופר המבוגר המתכנן לכתוב מחזה ולמעשה אינו כותב דבר, לבד ממכתבים, לבין צעירה אמריקנית, מרצה, ונד. היצירה משובצת שוב ושוב אותה בחינה של מערכת היחסים המצומצמת, כמין התנהגות כפייטית של זבולון לייפציג הבדוק כל סיטואציה ביני לבניה בדיוקנות מטרידה, החר פכת לגיחוך בשאלון האבה אותו הוא עורך בסיום. בכך נעשה עיצוב כולל למדי של כמה קווים בולטים בתכונות דמות זאת, אולם דמותה של ונדי לוקה בחסד; אינו מצליחים לעמוד על מוטיבציות ברורות או על התייחסות עמוקה - ולא רק משום שזבולון לייפציג הוא המספר המתבונן בוודי מן החוץ. התפיסה הטוענת להשלמה ששתי הדמויות מהוות זו לזו מתקבלת למדי, אולם מעודרת בעיות בענין עיצובה של זיקה זאת ביצירה, מעבר לכל המילים המיותרות. עיצוב משומש למדי של מערכת היחסים בינו לבניה מוצאים בסיפור "היומה"; ציור המועקה וחיפוש דרך ההמלטות כמוטיבציה להתקרבות

* גרשון שקד תסיע קלדרון משוחחים על ספרה החדש של עמליה כהנא-כרמון: "שדות מגנטיים": שתי דעות". ידיעות אחרונות 18.3.77.

בין שושנה, נערה מאיוו עיד פיתוח, ובין חייל הארם, הוא פתרון קל מדי, מאולץ, מלאכותי למערכת של בעיות רציניות מכפי שתהיה ההתייחסות אליהם שולית ובלתי-מעמיקה. זאת אחת הצרות של הספרות העברית, שכאשר סוף סוף מטפלת היא בבעיות של עוני, מועקה, חסר מוצא מוכר, נעשים הדברים בשטחיות, בהתימרות לחזור לעומק ומתוך מציאת פתרונות ספרותיים.

אולם, יש להדגיש, היצירה כולה מכוונת לשם עיצוב הנושא, ולא לשם עיצוב פסיכולוגי של הדמויות ומערכות היחסים הבינאישיים. שוב, כמו בסיפורי "בכפיפה אחת" מתמקד המאמץ הספרותי, הניכר כאן ויש להעריכו, בעי צוב המגע הראשון, הפגישה, בין שני עולמות אישיים ובכנייה מדוקדקת של שברזמן זה לבדו כמוקד היצירה. אין ספק, עיקר כוחה של עמליה כהנא-כרמון ובקטעים מעין אלה מגיע מעשה היצירה לשיאו. אולם, אין להמנע מדיון בצד הפסיכולוגי שבעיצוב הדמויות, פשוט משום שאי אפשר בלעדיו.

קטלוגים: תיאור ופרטים

הספר משובץ, בעיקר ב"שם חדר החדשות", בפרטים קטלוגיים של תערוכות ריהוט עתיק, של מוזן חגיגי לימא-ים, בפרקי טכסט של לוגיקה ובפרורי טכסטים מדעיים על המגנט וכל מה שקשור בו, ועוד דברים מעין זה. תמחה אני לשם מה נעשו הדברים, שכן אין הם משרתים את שאר חלקי הטכסט, ואין בהם כל זיקות את הפעילות שבסיפורים, שלא כביצירות דוס'פוס (הנוקט בטכניקה זאת) אין הם חלק אינטגרלי בטכסט. נכון, די משעשע ומסקרן להציץ בהם, והם מחיים במשהו את הטכסט במקום שהוא הופך משמים ומייגע, כמו שהעין מסתכלת משועשעת וסקרנית בפירסומי רבגנית במזוינים (איזו מילה מוסיק' לית) זרים. אולם מעבר להפוגה ברציפות הטכסט הכללי, מעבר לשעשוע שבכך, אין לכך חשיבות. אמנם הסופרת קושרת את הדברים (קטלוג הריהוט העתיק קשור, משום שזבולון לייפציג ונדי היו בתערוכה זאת עם הקטלוגים בידיהם. קטלוג המוזן קשור משום שזבולון מביט בו בספריה הלאומית הבריטית. פירוט סוגי התה חשוב משום שהאשה מתבוננת בעיתון שבו הוא מודפס...) אך הדבר נראה כחוסר רצון לוותר על משהו שיכול כשלעצמו להיות מעניין, אך אינו שייך לטכסט. הדבר נראה כמין נסיון לשקף מציאות מתוך התבוננות חיצונית, מחוסר יכולת לעשות אחרת, כמו התקשטות במשהו זר, שהוא אמנם חיוני ליצירה, אך בכל זאת נשאר בולט וחריג, בלתי משתלב. תיאור קטלוגים ומדעות פרסומת, ציון שמות ידועים - אנתוני פרקיס, גרטה גרבו, יוח' טרנר, סודרי צוואר של מכללות, משורר סיני, תערוכות תות-ענך-אמון, ספריית המחיאון הבריטי, אוטובוס שתי קומות, לידי דברנוויל ופיממונים קליטים, כל אלה אינם בונים תמונת מציאות כי אם פלאקט מצוייר וטשחי. אפשר לומר כי בכך מאפיינת הסופרת את דרכי ההתבוננות של דמויותיה, ובכך פתרון קל, והכל בא על מקומו בשלום. אין זה הסבר, כי אם התחמקות.

תופעה אחת מעניינת במיוחד בספר זה היא הבעייתיות של הלשון, שהיא תופעה בכל יצירות הספרות הנכתבות היום בארץ (עמוס עוז, יצחק ברנר...) לפנינו ערוב שכבות של לשון מעבר להתכוונות ליצור אפקטים מכוונים לשם מטרת ספרותיות ברורות, אלא תקלה מסויימת המפריעה ואין אליה שימת לב מספקת. לפעמים נוצר גיבוש שהוא ספק פארודיה מכוונת ספק כשלון של בחירת המילים: "הוציאה שושנה והחלה אוכלת את אכלה, אשר נתנה לה אמה לדרך, פרסות קיבו. קצת לקרדה. קצת מישמש. קצת חלבה" (עמ' 12). הרושם הוא מלשון ילדותית, כקטע מתוך אגדת ילדים סתמית, או טכסט סיפורי קלוקל (הילדה התמימה והזאב הרע - וגם הזאב מופיע כאן, פקיד אשכנזי במכנסי חאקי קצרים שעינו כעין תתגול. לא לשכוח את עגנון ותרגול...) אם יש כאן התכוונות הרי זאת התחכמות מחוספסת ושקופה, ואם אין התכוונות הרי זה ליקוי, ובו נוסח גבוה הופך לפרודיה. לפעמים נמצא גם עיצוב מוזר "וכך ישבנו, איש איש נסמך על עמוד מיטה משלו. אלכס אומלל, אונד בשל העול שנועשה לו. ובשל פת לחמנו שנכרתה. אני אומללה: מחוסרת סבלנות בשל השקיעה שבוהן, הנגמרת והולכת, לעולם לא אוסיף עוד ראותה" (עמ' 37). הדברים מגיעים עד לכדי פואטיות קלוקלת, מלנכולית, משומשת: "מה עושה הצמח בהאסף האור ודת העלטה. מה עושה אדם חולה כשהעולם לו אז פרי עיף מגד..." (עמ' 41). ועוד ועוד. בעינה זאת דורשת עיין מיוחד, מעבר לתחום ספר זה של עמליה כהנא-כרמון.